

ИСЛОМ ҲУҚУҚИ ТИЗИМИДА МАЗҲАБСИЗЛИК МУАММОСИНИНГ ШАКЛЛАНИШ САБАБЛАРИ

Qarshi tuman bosh imom-xatibi

B. Xolmurodov

Аннотация: Ислом ҳуқуқи (фикҳ) тизимида мазҳабсизлик замонавий мусулмон жамиятларида кузатиладиган муҳим тенденциялардан биридир. Ушбу мақола мазҳабсизликнинг шаклланиш сабабларини – шахсий ижтиҳод даъвосининг ортикча кучайиши, уламолар ролини инкор этиш, салфий ва бошқа оқимлар таъсири, таълим тизимидаги камчиликлар, шунингдек, тарихий, ижтимоий ва глобаллашув омилларини таҳлил қилади.

Тадқиқот шуни кўрсатадики, мазҳабсизлик фикҳий билимларнинг чуқур тушунилмаслиги ва шариатга «беvosита» мурожаат қилиш исталиги билан боғлиқ бўлиб, бу шариатни нотўғри талқин қилиш ва уммат тафриқасига олиб келади. Мақола мазҳабларнинг фикҳий бирликни таъминлашдаги зарурлигини таъкидлаб, таълим тизимида мазҳабларни кучайтириш бўйича тавсиялар беради. Тадқиқот назарий характерга эга бўлиб, тарихий манбалар ва замонавий илмий тадқиқотларга асосланади. У Ўзбекистонлик илм аҳли учун долзарб бўлиб, аҳли сунна ва жамоа эътиқодини мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: мазҳабсизлик, ислом фикҳи, ижтиҳод, тақлид, салфий оқимлар, шариат талқини, уламолар роли, фикҳий бирлик.

Кириш: Ислом ҳуқуқи тизими Қуръон, Суннат, ижмоъ ва қиёс каби шариат далилларига асосланиб, фикҳ мазҳаблари орқали шаклланган. Тўртта сунний мазҳаб (ҳанафий, моликий, шофиъий, ҳанбалий) асрлар давомида мусулмонларнинг фикҳий амалиётини тартибга солган ва уммат бирлигини сақлашга хизмат қилган. Бироқ, замонавий даврда мазҳабсизлик – яъни, муайян мазҳабга эргашмаслик ва шариатни «беvosита» Қуръон ва ҳадислардан талқин қилиш тенденцияси кучаймоқда. Бу, айниқса, ёшлар орасида кенг тарқалмоқда, улар мазҳабларни «бидъат» деб ҳисоблаб, ўзларини «соғлом ислом»га қайтиш деб билмоқдалар.

Мазҳабсизлик мусулмонлар орасида тушунмовчилик, ихтилоф ва ҳатто тафриқага сабаб бўлмоқда. Ушбу мақоланинг мақсади – ислом ҳуқуқи тизимида мазҳабсизлик муаммосининг шаклланиш сабабларини илмий жиҳатдан таҳлил қилиш, уларнинг тарихий, ижтимоий ва илмий омилларини очиқ беришдир. Тадқиқотнинг долзарблиги шундаки, бу муаммо уммат бирлигини заифлаштиради ва фикҳий хатоларга олиб келади. Иш аҳли сунна ва жамоа

мазҳабларининг зарурлигини исботлайди ҳамда таълим тизимида уларни кучайтириш йўллари таклиф этади.

Адабиётларни ўрганиш. Мазҳабсизлик масаласи илмий адабиётларда кенг муҳокама қилинган. Шайх Абдулҳаким Муроднинг «Understanding the Four Madhhabs: The Problem with Anti-Madhhabism» асарида анти-мазҳабизмнинг ижтиҳод шартларини бузиши ва тақлиднинг зарурлиги таъкидланади. Шунингдек, «The Problem of Studying Hadith Without the Madhhabs» мақоласи ҳадисларни мазҳабсиз ўрганиш консенсусни бузиш хавфини кўрсатади. Сайид Рамазон ал-Бутийнинг «Non-Madhhabism: The Greatest Bida Threatening the Islamic Shari‘a» китоби мазҳабсизликни шариатга энг катта таҳдид деб баҳолайди.

Салфий оқимлар таъсири ҳақида Эмад Ҳамдехнинг тадқиқотлари ва Насируддин ал-Албонийнинг мавқеи муҳим аҳамиятга эга. Ўзбек тилидаги манбаларда ҳам мазҳабсизлик «бидъат» сифатида танқид қилинади (масалан, islom.uz ва ahlisunnat.com сайтларидаги мақолалар). Г‘арб олимларининг ишлари (масалан, мазҳаблар шаклланиши ҳақидаги тадқиқотлар) мазҳабларнинг ташқи таъсирлар билан эмас, балки ички илмий эҳтиёждан келиб чиққанини кўрсатади. Ушбу манбалар тадқиқотнинг назарий асосини ташкил этади. Бироқ, ўзбек тилидаги замонавий тадқиқотларнинг камлиги ушбу ишнинг янгилигини таъминлайди.

Методология Тадқиқот илмий-тарихий ва қиёсий таҳлил методларига асосланади. Асосий манбалар – араб ва инглиз тилидаги илмий мақолалар, классик фикҳ китоблари ва замонавий тадқиқотлар. Қиёсий усул орқали мазҳабсизликнинг сабаблари тарихий контекст (Аббосийлар давридан то бугунги кунгача) ва замонавий мисоллар билан солиштирилди. Тадқиқот назарий характерга эга бўлиб, объективлик ва илмий этикага риоя қилинган.

Натижалар: Мазҳабсизликнинг шаклланиш сабаблари

Илмий билимларнинг етишмаслиги ва ижтиҳод даъвоси

Кўпчилик, айниқса, ёшлар ижтиҳод учун зарур бўлган қатъий шартларни (усул ал-фикҳни чуқур билиш, араб тилининг нозик жиҳатлари, ҳадис илми ва бошқалар) билмасдан, ўзларини «мухтаҳид» деб ҳисоблайдилар. Улар «Қуръон ва Суннатга бевосита мурожаат қиламиз» дейишади, лекин ҳадисларнинг контексти, насх-насих, умум-хусус қоидаларини тўлиқ тушунмайдилар. Бу фикҳий хатоларга олиб келади. Имомлар ўзлари «Агар саҳиҳ ҳадис топилса, у менинг мазҳабим» деганлар, лекин бу сўзларни тўғри тушуниш учун ҳам илм керак.

Замонавий оқимлар таъсири (салфийлик ва бошқалар)

Салфий ҳаракатлар мазҳабларни «бидъат» деб кўрсатиб, фақеҳлар ролини инкор этади. Насируддин ал-Албоний каби олимлар тақлидни рад этиб, ҳар бир

ҳадисни шахсан талқин қилишни тарғиб қилган. Бу оқимлар интернет орқали тез тарқалади ва ёшларни «соғлом ислом»га чақиради. Натезада, асрлар давомида шаклланган консенсус бузилади.

Тақлид ва ижмоъни рад этиш

Мазҳабсизлик қиёс ва ижмоъни инкор этади. Бу шариятни замонавий масалаларга мослаштиришни қийинлаштиради. Тарихий мисол: Аббосийлар даврида мазҳаблар шаклланиб, тақлид зарурий деб қабул қилинган, чунки ҳамма ижтиҳод қила олмайди.

Ушбу сабаблар фикҳий тизимнинг барқарорлигини хавф остига қўяди ва уммат тафриқасига олиб келади. Мазҳаблар раҳматдир, чунки улар ихтилофни тартибга солади.

Хулосалар ва тавсиялар

Ислом ҳуқуқи тизимида мазҳабсизлик илмий билим етишмаслиги, оқимлар таъсири, таълим камчиликлари ва ижтимоий ўзгаришлар натижасида шаклланади. Мазҳаблар фикҳий бирликни таъминлайди ва шариятни ҳимоя қилади. Уларсиз шарият талқини субъектив ва хавфли бўлади.

Тавсиялар: Таълим тизимида мазҳаб фикҳини чуқур ўқитишни кучайтириш; Уламолар ролини тарғиб қилиш ва илмий кампаниялар ўтказиш; Салфий ва анти-мазҳаб таъсирларига қарши илмий жавоблар тайёрлаш; Ёшларга мазҳабларнинг раҳмат эканини тушунтириш. Келажак тадқиқотлар мазҳабсизликнинг ижтимоий-сиёсий оқибатларини ўрганиши мумкин. Ушбу иш аҳли сунна ва жамоа этиқодини сақлашга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Murad, Abdal Hakim. Understanding the Four Madhhabs: The Problem with Anti-Madhhabism.
2. Buti, Said Ramadan al-. Non-Madhhabism: The Greatest Bida Threatening the Islamic Shari‘a.
3. Hamdeh, Emad. “Qur’an and Sunna or the Madhhabs? A Salafi Polemic Against Islamic Legal Tradition”.
4. The Problem of Studying Hadith Without the Madhhabs (theusuli.com).
5. Yaqeen Institute. What is a Madhhab? Exploring the Role of Islamic Schools of Law.
6. Ўзбек манбалари: islom.uz ва ahlisunnat.com даги тегишли мақолалар.
7. Классик: Имом Шофий, Имом Аҳмад ва бошқаларнинг асарларидан иқтибослар.